

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Նախագահ՝ ԵՊՂ ռեկտոր, ՉՉ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՉԴԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԿԱ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ՉՉ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՍՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՉԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор Арам СИМОНЯН

Члены:

АВАԳՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐՈՅԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետտա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գарик, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կիգրան, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՔԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՏՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏՏԵՔՅԱՆ Մուսիգ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент Аветик АРУТЮНЯН

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ԱՐՑԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՓՈՒԼԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆԸ

ԱՐՄԻՆԵ ՍՉԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետությունն ընտրել է հանրային կառավարման մի մոդել, որտեղ օրենսդիր մարմինն ունի անմիջական դեր բյուջեի ընդունման հարցում, ինչը ենթադրում է խորհրդարանում բյուջետային քննարկումների շրջանակներում նաև ոլորտային ռազմավարությունների վերաբերյալ որոշումների կայացում: Ռազմավարական փաստաթղթերը պետք է պարունակեն նշված նպատակներին հասնելու ճանապահների, գործողությունների կամ միջոցառումների նկարագրությունը՝ հիմնավորելով այդ գործողությունների հստակ կապը նախատեսվող արդյունքների հետ¹: Ըստ նպատակների ստորադասության ռազմավարական փաստաթղթերի հիերարխիան (վերջնական, միջանկյալ և ուղղակի արդյունքներ) հաշվի առնելով՝ նշենք, որ համապարփակ ռազմավարական փաստաթղթերի մշակման ավանդույթը պետք է ամրագրվի նաև Արցախի Հանրապետությունում (ԱՀ): Նախքան կարճաժամկետ և միջնաժամկետ բյուջեների ձևավորման մոտեցումներին անդրադառնալը՝ ներկայացնենք երկմակարդակ բյուջետային համակարգերը բնութագրող ցուցանիշները: 2018 թվականին ՀՀ համախմբված բյուջեն եկամուտների գծով կկազմի 1343,5 մլրդ դրամ (ԱՀ-ում՝ 97,5 մլրդ դրամ), ծախսերի գծով՝ 1500,5 մլրդ դրամ (ԱՀ-ում՝ 102,6 մլրդ դրամ), իսկ դեֆիցիտը՝ 156,9 մլրդ դրամ (ԱՀ-ում՝ 5,1 մլրդ դրամ՝ ամբողջությամբ փոխառու միջոցներ են): ՀՀ-ում և ԱՀ-ում համայնքների բյուջեները համապատասխանաբար կկազմեն 130,1 և 3,7 մլրդ դրամ: Եկամուտները և ծախսերը հավասարակշռված են, բայց առանձին տարիներին պետական բյուջեների մասին օրենքները կարող են հաստատվել դեֆիցիտով: Պետական բյուջեի եկամուտները 2018թ. ՀՀ-ում կկազմեն 1308,3 մլրդ դրամ (ԱՀ-ում՝ 96,4 մլրդ դրամ), իսկ ծախսերը 1465,2 մլրդ դրամ (ԱՀ-ում՝ 101,5 մլրդ դրամ): Ի տարբերություն ՀՀ պետական բյուջեի, որտեղ հարկային եկամուտները կազմում են ընդհանուր եկամուտների ավելի քան 95 տոկոսը՝ Արցախի Հանրապետությունում հարկային եկամուտները և պետական տուրքերը 2018թ. կկազմեն 44 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր եկամուտների 45,6 տոկոսը: Նշենք նաև, որ ԱՀ պետական բյուջեի եկամուտները առանց ՀՀ-ից ստացվող բյուջետային վարկի գումարի 2018թ. կկազմեն 45 մլրդ դրամ: ՀՀ պետական բյուջեի ընթացիկ ծախսերը կկազմեն ընդհանուր ծախսերի 89,2 տոկոսը, իսկ ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով գործառնությունները՝ 10,8 տոկոսը: Նույն ցուցանիշներն Արցախի Հանրապետությունում համապատասխանաբար կկազմեն 84,1 և 15,9 տոկոս: Այժմ ներկայացնենք երկու հանրապետություններում 2018 թվականին առաջին հինգ խոշորածավալ ֆինանսավորման ուղղություններն ըստ ծախսերի գործառնական դասակարգման:

¹ Պետական եկամուտների և անմիջական ծախսերի վրա ազդեցություն ունեցող ռազմավարական փաստաթղթերի կազմման, ներկայացման և հսկողության իրականացման մեթոդական հրահանգ, 2017թ.

Աղյուսակ 1.

ԱՅ և ՅՅ պետական բյուջեների ծախսերն ըստ գործառական դասակարգման

Ցուցանիշներ	(մլրդ դրամ)			
	ԱՅ 2018թ ₁	Տես. կշիռ	ՅՅ 2018թ ₂	Տես. կշիռ
Ընդամենը ծախսերը	101,5	100	1465,2	100
Ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայություններ	12,9	12,7	278,7	19,0
Հասարակական կարգ, անվտանգություն և դատական գործունեություն			102,6	7,0
Տնտեսական հարաբերություններ	14,2	13,9	133,6	9,1
Կրթություն	14,7	14,5	127,2	8,7
Սոցիալական պաշտպանություն	22,9	22,6	408,7	27,9
Հիմնական բաժինների չդասվող ծախսեր	18,6	18,3		

Ի նկատի ունենալով ՅՅ-ում և ԱՅ-ում պաշտպանության ծախսերի ֆինանսավորման առանձնահատկությունները՝ աղյուսակում պաշտպանության ծախսերը ներկայացված չեն: ՅՅ պետական բյուջեում այն կկազմի 247,9 մլրդ դրամ և ընդհանուր ծախսերի 16,9 տոկոսը:

Բյուջետային գործընթացը՝ յուրաքանչյուր բյուջետային տարվա բյուջեները կազմելու, քննարկելու, հաստատելու և կատարելու, դրանց տարեկան հաշվետվությունը հաստատելու ուղղությամբ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների՝ օրենքով կանոնակարգված գործունեությունն է: Տվյալ բյուջետային տարվա համար այն սկսվում է ԱՅ կառավարության (ՅՅ վարչապետի) կողմից առաջիկա տարվա բյուջետային գործընթացն սկսելու մասին որոշման ընդունման օրը և ավարտվում բյուջեների կատարման վերաբերյալ հաշվետվությունը հաստատվելու օրը: Պետական բյուջեի նախագծի մշակման գործընթացը բաղկացած է երկու փուլից՝

ա) պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի մշակում,

բ) առաջիկա տարվա պետական բյուջեի նախագծի մշակում:

Միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիրն իր հերթին ներառում է հարկաբյուջետային քաղաքականությունը և ծախսային քաղաքականության ռազմավարությունը շարադրող մասերը: «ՅՅ բյուջետային համակարգի մասին» ՅՅ օրենքում նշվում է նաև, որ Կառավարությունը և Կենտրոնական բանկը միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրում պարբերաբար համատեղ սահմանում են գնաճի կանխատեսվող մակարդակը: Վերոնշյալ օրենքի հոդված 16-ում 2017 թվականին կատարված փոփոխությունների համաձայն ծախսային քաղաքականությանը վերաբերող տեղեկությունները վերաբերում են ոչ թե տվյալ ոլորտի, այլ պետական մարմինների կողմից իրականացվելիք բյուջետային ծրագրերի շրջանակներում կատարվող ծախսերին՝ պայմանավորված Ծրագրային բյուջետավորման համակարգի ամբողջական ներդրման անհրաժեշտությամբ: Առաջիկա երեք տարվա պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի մշակման նպատակն է

¹ «ԱՀ 2018թ. պետական բյուջեի մասին» ԱՀ օրենք, 21.12.2017թ.

² «ՀՀ 2018թ. պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենք, 08.12.2017թ.

հնարավորություն ստեղծել կառավարելու պետական հատվածի ֆինանսական ռեսուրսները միջնաժամկետ հարկաբյուջետային նպատակներին և քաղաքականության գերակայություններին համապատասխան¹: Միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի նախագիծը կազմելու մեթոդական ցուցումներում ներկայացվում են պետական մարմինների կողմից մշակվող ոլորտային միջնաժամկետ ծրագրերի նախագծերին ներկայացվող ընդհանուր պահանջները, այդ նախագծերի ներկայացման կարգը և այլ տեղեկություններ: Պետական մարմինները սահմանված ժամկետում կազմում և պետական լիազորված մարմին են ներկայացնում իրենց ոլորտային միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրերը: Քանի որ միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի մշակման փուլն սկսվում է առաջիկա տարվա բյուջետային գործընթացն սկսելու մասին որոշման ընդունման օրը և ավարտվում այդ ծրագրի հրապարակման օրը, ուստի ստորև ներկայացված աղյուսակն ընդգրկում է բյուջեի կազմման փուլում պետական մարմինների համար կարևոր ժամկետները մինչև բյուջետային ֆինանսավորման հայտերի կազմման փուլը, որին ավելի մանրամասն անդրադարձ կկատարվի հաջորդիվ: Ինչպես նշեցինք, ՀՀ-ում և ԱՀ-ում բյուջետային գործընթացի առաջին փուլն իրականացվում է երկու ենթափուլերով, սակայն մինչ այս ենթափուլերի առավել մանրամասն նկարագրությունը, նշենք, որ բյուջետային գործընթացը մեկնարկում է զգալի ժամանակային խզումով, մասնավորապես, ներքոնշյալ աղյուսակում ներկայացված են ԱՀ և ՀՀ պետական բյուջեների ձևավորման նախնական փուլերը (առաջին ենթափուլ) ըստ ժամանակացույցի:

Աղյուսակ 2.

Բյուջեի կազմման փուլում պետական մարմինների համար կարևոր ժամկետները

Պետական մարմինների կողմից պատրաստվող փաստաթղթերը	Վերջնաժամկետը ԱՀ-ում /2018թ./	Վերջնաժամկետը ՀՀ-ում /2018թ./
Միջնաժամկետ հատվածում բյուջետային մուտքերի կանխատեսումների ներկայացում	հունիսի 19	մարտի 1
Ճշգրտված և կողմնորոշիչ չափաբանակներ	հուլիսի 17	մայիսի 18
Գլխադասային մարմիններ չունեցող հայտատու մարմինների կողմից ՄԺԾԾ հայտերի մշակում և ներկայացում	օգոստոսի 3	մայիսի 25
Գլխադասային մարմիններ ունեցող հայտատու մարմինների կողմից ՄԺԾԾ հայտերի մշակում և ներկայացում	օգոստոսի 7	հունիսի 1
Հայտատու մարմինների հետ քննարկումներ ²	օգոստոս 21	հունիսի 15
Ավարտուն տեսքի բերված ՄԺԾԾ-ի նախագծերի (ծախսային	սեպտեմբերի 5	հունիսի 22

¹ «ԱՀ բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենք, 24.12.2003թ., հոդված 22:

² ԱՀ-ում՝ պետական նախարարի մոտ, ՀՀ-ում՝ ՀՀ վարչապետի մոտ:

ռազմավարության) մշակում և ներկայացում \$Ն		
ՄԺԾԾ-ի քննարկում և հաստատում	սեպտեմբերի 20	հուլիսի 10
ՄԺԾԾ-ի հրապարակում և ներկայացում ԱԺ՝ ի գիտություն	հոկտեմբերի 1	հուլիսի 20
2019 թվականի բյուջետային ֆինանսավորման հայտերի կազմում և ներկայացում \$Ն	սեպտեմբերի 25	օգոստոսի 6

Պետական մարմիններն իրենց և համակարգի առաջիկա տարվա բյուջետային ֆինանսավորման հայտերն սահմանված ժամկետում ներկայացնում են պետական լիազորված մարմին: Վերջինս պետական կառավարման տարածքային մարմինների միջոցով տեղական ինքնակառավարման մարմիններին է տրամադրում պետական բյուջեից համայնքների բյուջեներին տրվող հատկացումների չափերը:

Բյուջետային հիմնարկի ֆինանսավորման հայտը ստորագրում է ղեկավարը, որն օրենքով սահմանված կարգով պատասխանատվություն է կրում բյուջետային հատկացումների նպատակային օգտագործման համար: Ինչպես ԱԶ-ում, այնպես էլ ՀՀ-ում կապիտալ ծախսերը հաշվարկվում են նպատակային ծրագրերի հիման վրա: Այդ ծրագրերի իրականացման ժամկետի՝ բյուջետային տարին գերազանցելու դեպքում առանձնացվում են տվյալ ծրագրերի՝ ըստ տարիների ֆինանսավորման չափերը: Պետական լիազորված մարմինն առաջիկա տարվա բյուջետային գործընթացն սկսելու մասին Արցախի Հանրապետության կառավարության որոշմամբ սահմանված ժամկետում հայտատուների հետ համաձայնեցնում է նրանց ներկայացրած հայտերով նախատեսված ծախսերի ֆինանսավորման չափերը:

Բյուջետային ֆինանսավորման հայտերի, արտաքին ու ներքին պարտավորությունների և հաջորդ տարում կանխատեսվող մուտքերի հիման վրա պետական լիազորված մարմինը կազմում է հաջորդ տարվա պետական բյուջեի նախագիծը և ներկայացնում կառավարություն: Արցախի Հանրապետության Նախագահը պետական բյուջեի նախագիծն Ազգային ժողով է ներկայացնում բյուջետային տարին սկսվելուց առնվազն 45 օր առաջ, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունում ՀՀ կառավարությունը պետական բյուջեի նախագիծը՝ ներառյալ բյուջետային ուղերձը, պետական բյուջեի մասին օրենքի նախագիծը և ԿԲ պաշտոնական եզրակացությունը պետական բյուջեի նախագծի վերաբերյալ, Ազգային ժողով է ներկայացնում բյուջետային տարին սկսվելուց առնվազն 90 օր առաջ:

Ինչպես տեսնում ենք, բյուջետային գործընթացի կազմակերպման տեսանկյունից ամհամապատասխանությունը ոչ միայն ժամանակային է, այլ նաև տարբեր է ըստ մասնակիցների ընդգրկվածության: Բյուջետային գործընթացի մեկնարկը Արցախի Հանրապետությունում սկսվում է ԱՀ կառավարության որոշման հիման վրա, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունում՝ ՀՀ վարչապետի որոշման հիման վրա: Ամիսների տարբերությամբ Միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի կազմումը ՀՀ-ում հնարավորություն է տալիս առանձին հիմնախնդիրների գծով բովանդակային առումով ավելի համակարգված, բազմակողմանի և խորքային ուսումնասիրություններ, վերլուծություններ իրականացնել, ինչի արդյունքում կարևորվում է ոչ թե ռազմավարական փաստաթղթի պատրաստման ծավալի կամ ժամկետի նույնականացման հարցը, այլ, ընդհանուր առմամբ, ավելի լավ Միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի մշակման հնարավորությունը՝ ներառելով առկա և կանխատեսվող ռիսկերի վերլուծությունը, տարբեր սցենարներով բյուջետային ցուցանիշների փոփոխության միջակայքերի սահմանումը: Բացի այդ, կարևոր է նաև

հարկաբյուջետային կանոնների պահպանման ամրագրումը, ոսկե կանոնից շեղումների բացահայտման և ֆինկալ բաղաբականության միջոցով մակրոտնտեսական ցուցանիշների անհրաժեշտ մակարդակի վերականգնման հիմնահարցերը:

Արմինե Սչանյան

ԱՐՑԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵՆԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՓՈԽԵՐԻ ՀԱՄԵՄՏԱՍԿԱԿԱՆ

Բանալի բառեր՝ բյուջետային գործընթաց, գերակայություններ, արդյունքային ցուցանիշ, հաշվետվողականություն

Պետական ծախսերը պետք է համահունչ լինեն պետական բաղաբականության գերակայություններին: Պետական ֆինանսները նպատակային, ինսայողաբար, արդյունավետ օգտագործելու և հանրային հաշվետվողականության տեսանկյունից արդյունավետ գործիքակազմի ներդրման նպատակով անհրաժեշտ է անցում կատարել ԱՅ և ՀՀ պետական բյուջեներից ֆինանսավորվող ծրագրերի գնահատման քանակական և որակական արդյունքային ցուցանիշներին: ՀՀ-ում պետական ծախսերի կառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով շարունակվելու են ծրագրային բյուջետավորման ներդրման ուղղությամբ իրականացվող բարեփոխումները, և ընդլայնվելու է դրանց ընդգրկվածությունը: Երկու երկրներում էլ անհրաժեշտ է նաև բարելավել համայնքների բյուջետավորման գործընթացը:

Armine Schanyan

COMPARISON OF THE PHASES OF THE FORMATION OF STATE BUDGETS OF REPUBLIC OF ARTSAKH AND REPUBLIC OF ARMENIA

Key words: *budget process, priorities, result indicator, accountability*

Public expenditures must be consistent with the policy priorities of the state. In order to have targeted, careful, effective use of public finances and implementation of effective tools from the point of view of public accountability it is necessary to make the transition to quantitative and qualitative resultbased indicators for programmes, financed from the state budgets of the Republic of Artsakh and the Republic of Armenia. To enhance the efficiency of public expenditure management, reforms to introduce program budgeting will be continued and their scope-extended in the Republic of Armenia. In both countries it is necessary to improve a program budgeting scheme for communities.

Армине Счабян
СРАВНЕНИЕ ФАЗ ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ БЮДЖЕТОВ
РЕСПУБЛИКИ АРЦАХ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Ключевые слова: *бюджетный процесс, приоритеты, результативный показатель, подотчетность*

Государственные расходы должны быть созвучны приоритетам государственной политики. Для целевого, бережного, эффективного использования государственных финансов и внедрения эффективного инструментария с точки зрения государственной подотчетности нужно совершить переход к количественным и качественным результативным показателям оценки программ, финансируемых из государственных бюджетов Республики Арцах и Республики Армения. С целью повышения эффективности управления государственными расходами в Республике Армения будут продолжены реформы в направлении внедрения программного бюджетирования и расширится их охват. В двух странах также необходимо улучшить процесс бюджетирования общин.

- 65. Սչանյան Արմինե** - ԶՊՏՀ դասախոս, տ.գ.թ., դոցենտ
Schanyan Armine - Lecturer of ASUE, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Счанян Армине – преподаватель АГЭУ, к.э.н., доцент
E-mail: am-80@mail.ru
- 66. Ստեփանյան Իվետա** – ԶՌՀ հայցորդ և դասախոս
Stepanyan Iveta - PhD student and Lecturer of ARU
Степанян Иветта - соискатель и преподаватель РАУ
E-mail: ivetsatepanyan@gmail.com
- 67. Ստեփանյան Խաչատուր** – ԶՊՄՀ դասախոս, պ.գ.դ., դոցենտ
Stepanyan Khachatur - Lecturer OF ASPU, Doctor of History, Associate Professor
Степанян Хачатур - преподаватель АГПУ, д.и.н., доцент
E-mail: kh.stepanyan@gmail.com
- 68. Սևումյան Արմինե** - ԱՀ գյուղատնտեսության նախարարության աշխատակից, ԱԵԳՄՄ անդամ
Sevumyan Armine - employee of the Ministry of Agriculture of RA, member of UYSSA
Севумян Армине - сотрудник министерства сельского хозяйства Республики Арцах, член ОМУСА
E-mail: armine.sevumyan@mail.ru
- 69. Վարդազարյան Սերգեյ** - ԶՌՀ ավագ գիտաշխատող, ք.գ.թ.
Vardazaryan Sergey - senior researcher, ARU, Candidate of Political Sciences
Вардазарян Сергей - старший научный сотрудник РАУ, к.п.н
E-mail: sss001@list.ru
- 70. Օհանյան Սոֆյա** - ԶՊՏՀ դասախոս, ԱԵԳՄՄ անդամ, փ.գ.թ., դոցենտ
Ohanyan Sofya - Lecturer, ASUE, member of UYSSA, Candidate of Philosophy, Associate Professor
Оганян Софья – преподаватель АГЭУ, член ОМУСА, к.ф.н., доцент
E-mail: sofyaohanyan@mail.ru
- 71. Օսիպյան Բորիս** - ի.գ.թ., դոցենտ (ք.Բոստոն, ԱՄՆ)
Osipyuan Boris - Candidate of Law, Associate Professor (Boston, USA)
Осипян Борис - к.ю.н., доцент (г.Бостон, США)
E-mail: artos5@mail.ru

- Սամսոն Դավոյան.** Հարավկովկասյան երկրներում իրականացված վերափոխումների համեմատական արդյունավետության գնահատումը.....291
Samson Davoyan. The Assessment of the Comparative Effectiveness of Reforms in the South Caucasus Countries
Самсон Давоян. Оценка сравнительной эффективности реформ в Южно-Кавказских странах
- Բագրատ Ասատրյան.** Արցախի և Հայաստանի Հանրապետությունների տնտեսությունների զարգացման հիմնահնդիկներն ու հեռանկարները.....300
Bagrat Asatryan. Problems and Prospects of the Development of Artsakh and Armenian Economies
Баграт Асатрян. Проблемы и перспективы развития экономик республик Арцах и Армении
- Արմինե Սչանյան.** Արցախի Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեների ձևավորման փուլերի համեմատականը.....308
Armine Schanyan. Comparison of the Phases of the Formation of State Budgets of Republic of Artsakh and Republic of Armenia
Армине Счанян. Сравнение фаз формирования государственных бюджетов Республики Арцах и Республики Армения
- Եվգենյա Հայրիյան.** Արցախի Հանրապետության տնտեսության ձեռքբերումներն ու արդի մարտահրավերները.....314
Yevgenya Hayriyan. Achievements and Modern Challenges of Artsakh Republic Economy
Евгения Айриян. Достижения и современные вызовы экономики Республики Арцах
- Կարեն Գրիգորյան.** ՀՀ տնտեսության իրական և ֆինանսական հատվածների տնտեսագիտական մեկնաբանումների վերլուծությունը.....320
Karen Grigoryan. Analysis of Economic Observations of Real and Financial Sectors of the Economy of Republic of Armenia
Карен Григорян. Анализ экономических интерпретаций реального и финансового секторов экономики Республики Армения
- Նադեժդա Աֆյան.** Էկոլոգիական ապահովագրության ներդրման անհրաժեշտությունը կայուն զարգացմանը համընթաց.....325
Nadezhda Afyan. The Necessity to Introduce Ecological Insurance in Line with Sustainable Development
Надежда Афян. Необходимость внедрения экологического страхования одновременно с устойчивым развитием
- Նարինե Ավանեսյան.** Զճանաչված պետությունների բանկային գործունեության կայացման ու զարգացման առանձնահատկությունները հետխորհրդային տարածաշրջանում.....330
Narine Avanesyan. The Features of the Formation and Development of the Banking System of Unrecognized States in the Post-Soviet Space
Нарине Аванесян. Особенности становления и развития банковской деятельности непризнанных государств на постсоветском пространстве